

ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ
МИСТЕЦТВ

ISSN 0236-4832

ЛЬВІВ — 2006

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ARS LONGA VITA BREVIS

ВІСНИК
Л Ъ В І В С Ь К О Ї
НАЦІОНАЛЬНОЇ
А К А Д Е М І Ї
М И С Т Е Ц Т В

ВИПУСК 17

ВИДАЄТЬСЯ З 1990 р.

Л Ъ В І В: ЛНАМ - 2006

З М І С Т

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ І СЬОГОДЕННЯ

Андрій БОКОТЕЙ ЛЬВІВСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ — 60.....	3
Орест ГОЛУБЕЦЬ НАУКОВО-ТВОРЧА ТА МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ.....	6
Іван САМОТОС НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ КАФЕДРИ МОНУМЕНТАЛЬНО-ДЕКОРАТИВНОЇ СКУЛЬПТУРИ.....	15
Галина КУСЬКО КАФЕДРА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТИЛЮ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ: становлення, розвиток, потенціал.....	25
Зеновія ТКАНКО, Олександр КОРОВИЦЬКИЙ ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ МОДЕЛЮВАННЯ КОСТЮМУ.....	41
Роман ВАСИЛИК ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КАФЕДРИ САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА.....	58
Юрій ОСТРОВСЬКИЙ ДЕСЯТИРІЧЧЯ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА.....	67
Володимир БАДЯК ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ.....	77
Світлана ТУМАКОВА, Ярослав МИСЬКІВ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ФАКУЛЬТЕТУ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ У СЕВАСТОПОЛІ.....	89
Альфред МАКСИМЕНКО РОБОТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ КОМІСІЇ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ.....	97

НАШІ ПОСТАТІ

Раїса ЗАХАРЧУК-ЧУГАЙ ТВОРЧИЙ УЖИНОК ПРОФЕСОРА ЗЕНОВІЇ ТКАНКО.....	108
Любов Волошин БОРИС ДРОБОТЮК: ТВОРЧИЙ ПОРТРЕТ ЛЬВІВСЬКОГО ГРАФІКА.....	118
Олександр СТАШУК СКУЛЬПТОР МИХАЙЛО ЙОРИШ: ТВОРЧА ОСОБИСТІСТЬ МИТЦЯ.....	129
Христина КОЗАК МАЛА СЦЕНА ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЄВГЕНА ЛИСИКА.....	139
Лариса ЖОГОЛЬ (НЕДОПАКО) МИ БУЛИ ТРЕТІМИ (випускники 1954 року).....	147

ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КАФЕДРИ САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. Оповідається про об'єктивні обставини заснування кафедри сакрального мистецтва, творчий та науковий доробок упродовж її десятилітньої діяльності, виконання низки робіт, ікон для храмів у різних містах України та за її межами, естетичне їх поцінування. Інформується про науково-дослідницьку роботу, що апробована в низці публікацій, наукових збірниках, плідні зв'язки з конфесійними структурами, митцями та мистецтвознавцями Польщі, Словаччини, Франції, Італії, наголошується і на певних труднощах в матеріально-технічному забезпеченні кафедри, несплатному фінансуванні.

Ключові слова: сакральне мистецтво, творчий доробок, кафедра, ікона, храм, публікація, естетичне поцінування.

Для мистецького життя Львова 2006 рік знаменний 60-ою річницею від часу офіційного заснування вищого мистецького закладу в Західній Україні. Вочевидь, створюючи Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва (від 1994 р. — Львівська академія мистецтв, 2004р. — статус національної (ЛНАМ), радянський режим мав на меті не піклування про розвиток мистецтва на наших теренах, а радше чіткий контроль над уже розвинутим тут мистецьким життям, котре, завдяки таким особистостям як К.Устиянович, І.Труш, А.Манастирський, а також О.Новаківський і учні його школи, (Л.Левицький, П.Ковжун і ін.), досягло у міжвоєнний період високого рівня. Сакральне мистецтво краю розвивали, зокрема, М.Сосенко, М.Осінчук, П.Холодний-старший, М.Буцманюк, А.Коверко. Ці майстри були знаними постатями в мистецькому житті Львова й своєю творчістю зміцнювали національну ідентичність українців. Більшовицьку владу такий стан мистецької свідомості місцевої еліти не влаштував, отже, вона зініціювала організацію художніх спілок з відпрацьованою ідеологією, а відтак, під виглядом боротьби з "буржуазним націоналізмом" і форма-

лізмом, почала переслідування митців. У такому контексті й було створено вищий мистецький навчальний заклад, де (зادля розвитку ремесла) домінували ужиткові факультети. Діяльність кафедр живопису, графіки та скульптури у 1950-х роках з ідеологічних міркувань було згорнуто. Лише за часів горбачовської "відлиги" і ректорства Еммануїла Миська праця кафедр малярства та скульптури відновилася.

Процеси, пов'язані з відновленням незалежності Української держави, реабілітацією релігії, легалізацією Української Греко-Католицької церкви, поставили нові завдання і перед митцями краю. Необхідно було, зокрема, відродити перерваний процес підготовки фахівців сакрального мистецтва. Ситуацію ускладнювало те, що переважна більшість суспільства внаслідок потужного натиску попередньої ідеологічної системи втратила зв'язок з традиціями та духовним надбанням попередніх поколінь. Це стосувалося не лише мирян, але й провідників релігійного життя — священників, нерідко єпископів, а також частини художників. Митці, замість того, щоб опиратися на здобутки попередників, бути в авангарді розвитку церковного мистецтва, задовольняли забаганки неосвічених замовників низькопробним малюванням.

Результат не забарився: на початку 90-х років у новозбудованих храмах почався хаос. Замість ікон — незрозумілі малювання, обвішані електричними гірляндами, паперовими та позолоченими або ж пластмасовими квітами. Курйоз полягав у тому, що цей кіч подобався громаді, оскільки видавався їй чимось досконалим. Можна було лише дивуватися, коли поряд з таким чином "оздобленим" храмом стояла стара церква, скажімо, з XVII чи XVIII ст., де збереглися тогочасні ікони. Але ще гірше, коли до тих давніх творів почали втручатися новітні "богомази", "освіжувати" їх, що цілком справедливо стурбувало мистецтвознавців, учених. Вони, як кажуть, "вдарили на сполох" заявами, зверненнями, протестами проти того свавілля, що, паче пощестя, охопило країну.

У зверненні до духовенства і "віруючих України" учасники міжнародної конференції сакрального мистецтва 1993 р. наголошували, що вони стурбовані негативними процесами, котрі відбуваються в релігійному житті, і втратами в нашій національній культурі, сакральному мистецтві: "Посилюється

тенденція до самовільних реконструкцій культових споруд — пам'яток архітектури, їх так званих "оновлень". Масово перемальовуються настінні розписи, ікони, внаслідок цього спотворено або втрачено ряд творів видатних майстрів минулого [1, 164].

Отже, питання становлення до культурних надбань набуло і професійної, і моральної актуальності, воно спонукало до єдиного правильного виходу: підготувати нове покоління митців, не зіпсує ідеологічними чи псевдо-мистецькими нашірваннями попередньої системи, морально стійке, що не спокушатиметься на заробіток, задля чого не "піднімає руку" на унікальний давній твір.

Визріла ініціатива створити у Львівській академії мистецтв кафедру сакрального мистецтва. Модель підготовки фахівців на цій кафедрі мала суттєво відрізнятись від попередніх. Окрім обов'язкової загальнохудожньої підготовки, випускник кафедри мав засвоїти техніко-технологічні навички оздоблення храму, оволодіти теоретичними знаннями зі східного богослов'я, історії та теорії сакрального мистецтва. Основною метою художника сакрального мистецтва мало стати пропагування ідеї українського сакрального мистецтва як одного з важливих факторів ідентифікації національної духовності та культурного продовження здобутків попередніх епох.

У формуванні навчальних програм підготовки фахівців сакрального мистецтва основний акцент робився на ідейному спрямуванні цього виду творчості. За засадничі напрямки було прийнято основи сакрального мистецтва Княжої доби, галицьку школу іконопису XIV – VХVI ст., а також досягнення згаданих вище художників Галичини першої половини ХХ ст.

Тут доречно згадати, що клас храмового малярства в Національній академії образотворчого мистецтва та архітектури в Києві під керівництвом академіка Миколи Стороженка засадничим джерелом ідейного спрямування має добу українського "козацького" бароко. Цей стиль у Центральній Україні набув найбільшого розвитку і визначився як "національний" в умовах російської ортодоксальної імперії, яка вже від того часу проводила потужну експансію на українські землі.

Слід також наголосити, що 1990 р. за спільної ініціативи ігумена монастиря студитів у Львові о.Себастьяна та педагогів нашого навчального закладу К.Звіринського, Л.Щура, Р.Василика при згаданому монастирі була заснована іконописна студія, що проіснувала три роки. До слова, згромадження отців Студитів відновив митрополит Андрей Шептицький задля збереження східного обряду, очищення його від латинізації, а також відновлення ремесел, дотичних до сакральних потреб, у тому числі й іконописання.

Отже, була розроблена концепція діяльності кафедри сакрального мистецтва, що передбачала реалізацію довготермінової програми відродження і популяризації українського іконопису та його самобутньої стилістики (базованої на східновізантійській стилістиці, вкоріненій в українську культуру), визначала напрямки навчально-методичної, науково-дослідницької і творчої роботи професорсько-викладацького колективу. Метою діяльності кафедри стало також відродження з відомих причин знищеної вікової традиції суміжних жанрів сакрального мистецтва — сакральної металопластики, священничого одягу, золотого шитва, мистецтва книги, сницарства тощо.

Для реалізації задуму до викладацької роботи були залучені провідні фахівці галузі: М.Бідняк (1930 - †2000) — лауреат Державної премії України ім.Т.Шевченка, Кавалер ордена Ярослава Мудрого V ступеня, член Асоціації митців, що малюють устами; К.Звіринський (1924 - †1997) — відомий в Україні та поза її межами художник, один з ініціаторів утворення кафедри; М.Кристочук (1934 - †2006) — визнаний фахівець у галузі технік і технологій сакрального мистецтва, відомий художник; В.Овсійчук — доктор мистецтвознавства, професор, лауреат Державної премії України ім.Т.Шевченка, заслужений діяч мистецтв; о.А.Пушкеш — художник, теолог, культуролог; також молоді перспективні художники в галузі сакрального мистецтва К.Маркович (онук патріарха Яреми), Р.Кислий, А.Скоп — знаний реставратор, художник, науковець, талановита художниця І.Крип'якевич. Для читання курсів лекцій на відділ запрошувалися авторитетні науковці й теологи: патріарх УАПЦ Дмитрій Ярема, віце-ректор Українського католицького Університету ім. св.Кли-

ментія (Рим) о. доктор І.Музичка, ректор Семінарії Святого Духа у Львові о.І.Прах, доктор канонічного права о.М.Димид, доктор філософії Д.Степовик, знаний художник О.Мазурик (Франція), відомий дизайнер В.Паньків (Польща), мистецтвознавець В.Грешлик (Словаччина), науковий співробітник університету м.Монреаль (Канада) Я.Креховецький, відомий візантиніст доктор Т.Шпіглік (Франція).

Згодом до викладацької роботи були залучені також молоді фахівці – випускниці кафедр сакрального мистецтва Ляцків, художнього текстилю, кандидат мистецтвознавства Р.Косів, випускник Католицького університету в Любліні (Польща) І.Шабан, відомий художник С.Юзефів.

Очолив відділ автор цих рядків – ініціатор утворення кафедри та автор концепції її діяльності [2].

У межах реалізації вказаної програми професорсько-викладацький склад кафедри постійно проводив активну дослідницьку та тісно пов'язану з нею науково-методичну діяльність, і доробок викладачів тут є значним [3].

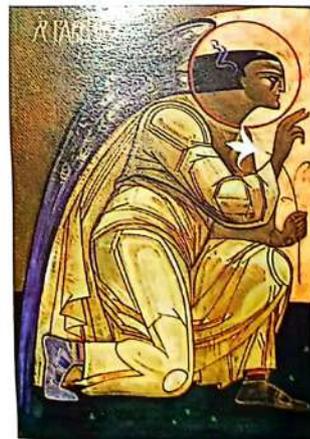
К.Маркович долучився, щоби впорядкувати і видати ілюстровану монографію патріарха Димитрія (В.Яреми) "Ікони Західної України" (Львів, 2005). 2003 року на кафедрі започаткована робота над серією праць про творчість українських малярів-іконописців М.Осінчука, Й.Кондзелевича, І.Бродлакевича Вишенського, Федуска зі Самбора, Стефана Поповича Шеридького, маляра ікони "Богородиця-Одигітрія" з Мражничі. Перша з них побачила світ у 2004р. монографія Л.Скопа – "Майстер ікони Богородиці з похвалою початку XVII ст." [4].

Завершено видання тритомного підручника про "Історія українського мистецтва", одним із авторів якого є В.Овсійчук [5]. Його внесок в українське мистецтвознавство важко переоцінити: на даному етапі він завершує багаторічну працю над монографією про життя і творчість Тараса Шевченка; підготував рукопис монографії про М.Бідняка.

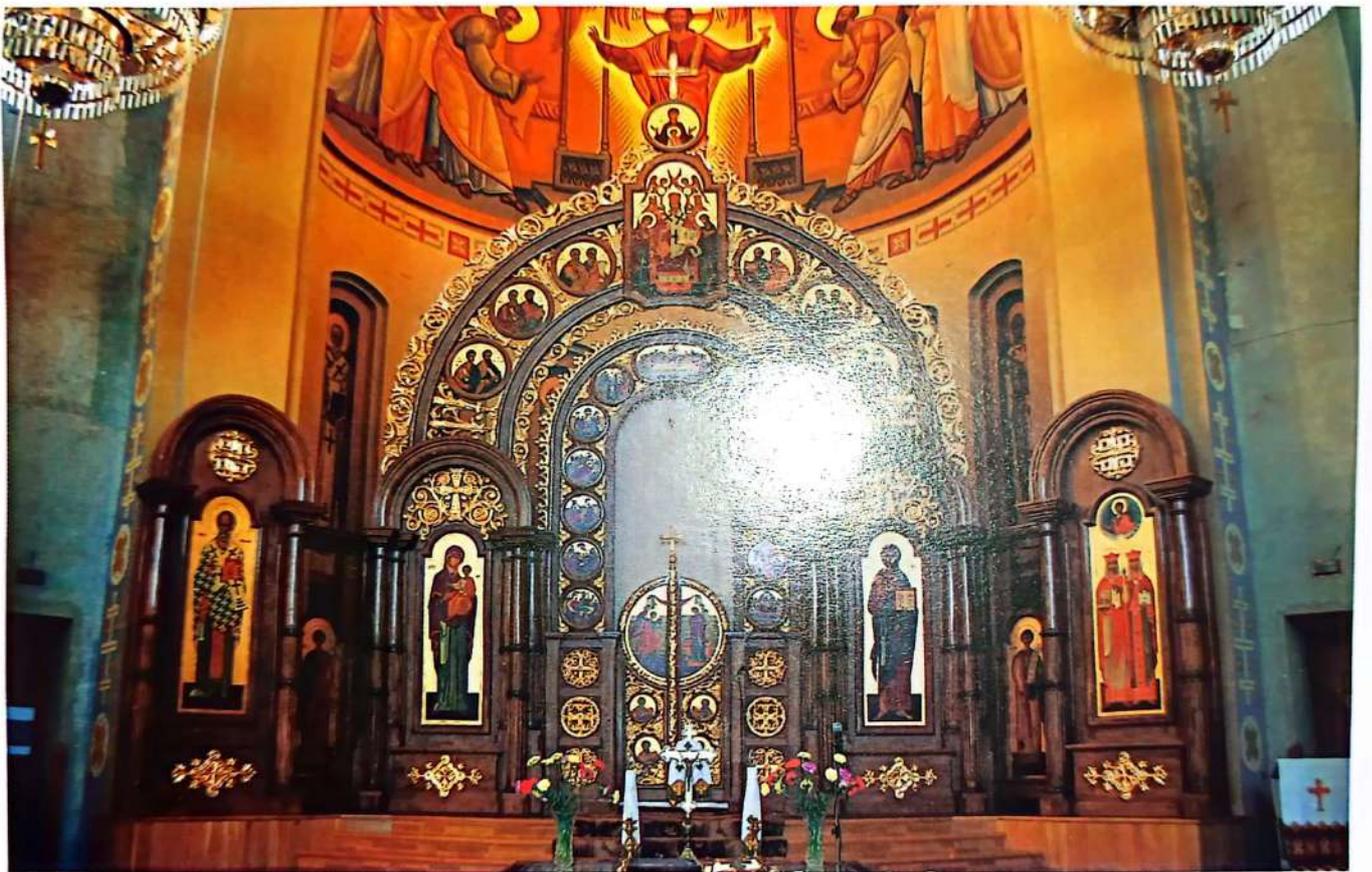
Професорсько-викладацький колектив кафедри – це відомі в Україні й поза її межами художники, що проводять активну виставкову діяльність. Тільки в новому тисячолітті репрезентовано 8 персональних виставок: Р.Василик "Карпатські мотиви" (Львів, 2000 р.), "Ікони Пресвятої Богородиці"

Професори та студенти кафедри сакрального мистецтва. Сидять зліва направо: С.Овсійчук, о.І.Музичка, Р.Василик, о.Л.Пушкеш. 1999р.

Л.Козут. Благовіщення. Курсова робота, II курс. 1998 р.

Р. Василик, В. Курдюк. Іконостас церкви свв. Володимира і Ольги, м. Львів, 2003 р.

Р.Василик, К.Маркович, Р.Кислий, Р.Студницький. Церква св.Володимира і Ольги у Львові. 2004 р.

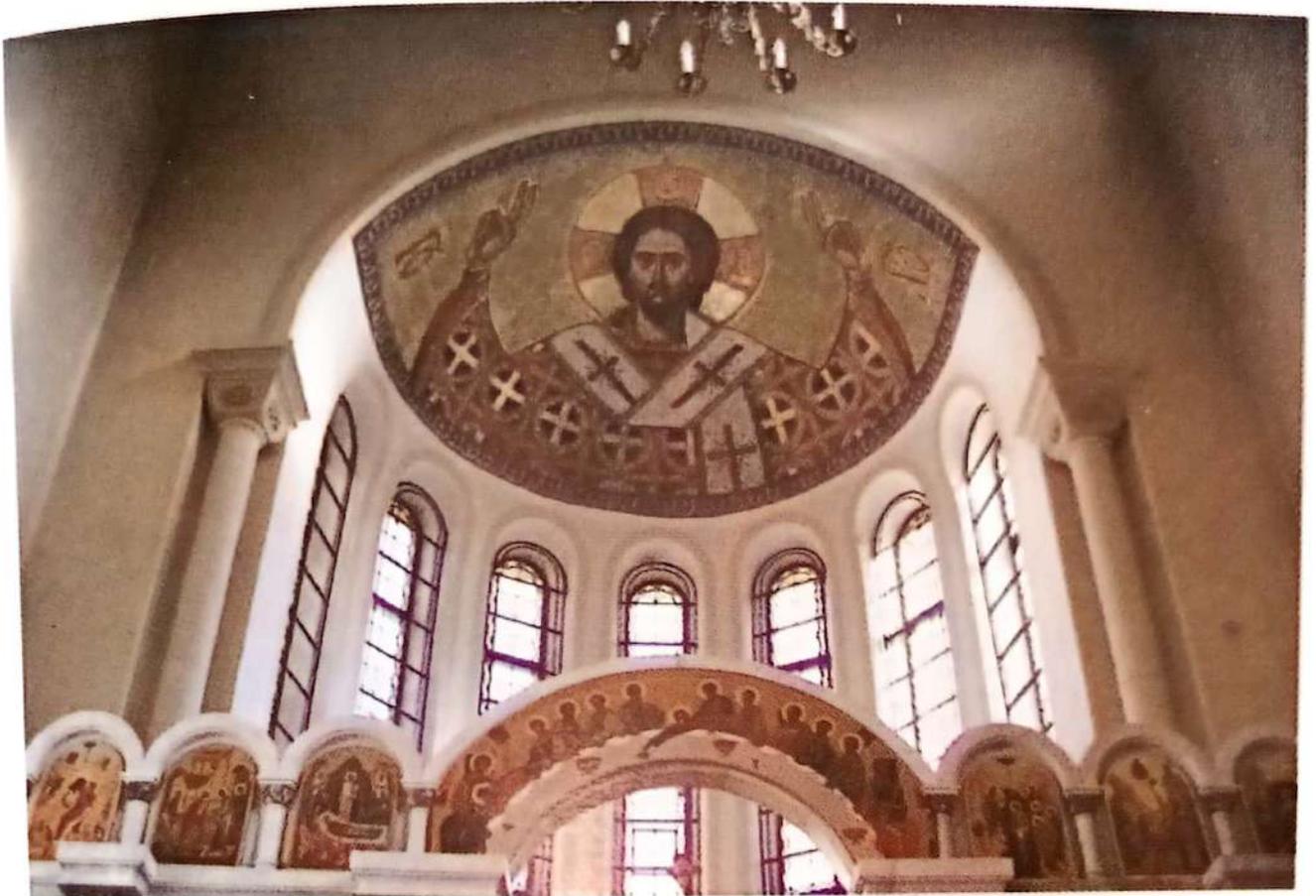
Дипломанти та викладачі кафедри. Розпис каплиці Преображення Господнього, с. Береги (Львівщина). Дипломна робота 2005 р.

Ікони для церкви св.Дмитрія, с.Лісовичі (Львівщина). Студенти III курсу, клас Р.Василика. 2003 р.

Т.Лесів і В.Сивак. Монастирська каплиця св.Іллі церкви св.архистратига Михаїла у Львові. Дипломна робота. 2005 р.

Проект **Р.Василика**. Виконавці **М.Кристочук, В.Сивак, Т.Лесів, В.Яцків, Т.Знак**. Христос Великий Архиєрей. Мозаїчне панно церкви Покрови Пресвятої Богородиці у Львові. 2005 р.

(Бразилія, 2002 р.), “Різдво у творчості Р.Василика” (м.Самбір, 2006 р.), М.Кристочук “Гетьмани України” (Київ, 2002 р., Львів, 2004 р.); Л.Скоп “Без назви” (Київ, 2001р., Трускавець; 2003 р.), Маркович “Різд’яний цикл” (Львів, 2000 р.), “Страсті” (Київ, 1999 р.). Особливо активно популяризовано студентські роботи на різних виставках, їх твори (курсіві та дипломні роботи експонувалися на десятиох пересувних виставках, спеціальна виставка з нагоди другої річниці візиту святішого Отця Івана Павла II в Україну, ще десятки робіт експонувалися на 13-ти виставках в межах та за межами України. (Польща). Пріоритетом у діяльності професорсько-викладацького колективу кафедри діяльності є оздоблення сакральних споруд. Майстри сакрального творчості долучилися до розпису близько десяти храмів, каплиць. Це, зокрема, церкви у м. Вулвергамптон (Англія) і св.Андрія в с.Бартошиці (Польща), де автором іконостасів є Р.Василик; комплексне оздоблення церкви св.Петра і Павла в с.Красна ті храму св.Володимира в м.Лугож (Румунія, автори К.Маркович, Р.Кислий). Викладачі кафедри є авторами комплексного оформлення храмів св.Володимира і Ольги, Покрови Пресвятої Богородиці у Львові, Пресвятої Трійці в м.Тлумач, каплиці музейно-меморіального комплексу садиби Патріарха Йосифа Сліпого в с.Заздрість на Тернопільщині. Автор цих рядків виконав низку ікон Пресвятої Богородиці Покрови, що знайшли прихильний відгук [6]. З приводу появи у Львівській Покровській церкві ікони, присвяченої 2000-річчю Різдва Христового та 10-річчю незалежності України підкреслювалося: “персонаж, символіка, колористика та композиція ікони дають підстави стверджувати, що в ідейно-образному, національно-державницькому спрямуванні і покликанні вона напрочуд виразна, сучасна й актуальна: на голові Богородиці корона, в правій руці скіптер — царські або державницькі атрибути, на лівій — дитячко Ісус, яке тримає земну кулю, увінчану хрестом — символом торжества християнства на планеті. Під покровом омофорію і мафорію зображено 20 історичних постатей церковних ієрархів і світських мужів, в тому числі канонізованих до розбудови, відродження, зміцнення і соборності Української держави, екуменічності її конфесій, релігійного життя” [7, 5-6]. Очевид-

но, що така оцінка не може не задовольняти.

Автор цих рядків виконав проекти вітваря для Літургії за участю Святішого Отця Папи Івана Павла II під час його візиту в Україну (Київ), запроєктовано беатифікаційні ікони для освячення їх Святішим Отцем під час літургійної відправи у Львові. Іконописні твори викладачів кафедри прикрашають храми св.Василія Великого у Києві, Успіння Пресвятої Богородиці с.Дубляни, монастир студиток у Львові, церкву "Жінки-мироносниці" с.Вороняки на Львівщині (Р.Василік); Покровський собор у Рівному (К.Маркович, Р.Кислий) і церкву Покрови Пресвятої Богородиці у с.Сасів Львівська обл. (К.Маркович), монастирську церкву оо.студитів у Полоцьку в Білорусі (Р.Косів), церкву Преображення Господнього в с.Тустановичі Львівської обл. (Л.Скоп) та Преображенську церкву в с.Коцюбинське на Київщині (Л.Яцків). Мозаїчні панно у виконанні М.Криstopчука, можна побачити, зокрема, в інтер'єрах і екстер'єрах церков с.Добротів на Івано-Франківщині, Покрови Пресвятої Богородиці та Онуфріївського монастиря у Львові.

Тут доречно наголосити, що концепція дипломного проєктування передбачає виконання проєктів та їх реалізацію в матеріалі на конкретних об'єктах (на прохання парохій, церковних громад в Україні і за її межами). Так, дипломники котрі завершили курс навчання за програмою підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "Бакалавр", запроєктували і виконали в матеріалі поліхромію каплиці Преображення Господнього сестер василіянок у с.Береги Львівської області, комплексне оформлення каплиці св.Іллі монастиря св.Михайла отців студитів у Львові, ікону "Розп'яття з предстоячими" для церкви Святопреображенського монастиря у м.Городок, запрестольну ікону для церкви Вознесіння Господнього в с.Баршів Тернопільської обл., плацданицю для церкви громади УГКЦ у м.Сатпаєв (Казахстан), ікони іконостасу каплиці жіночого монастиря ЧСВВ у м.Бардейов (Словаччина). Дипломники-спеціалісти і магістри виконали, зокрема, вітражі для церкви Благовіщення у м.Сен-Жермен (Франція), а також вітраж на тему "Христос — Великий Архієрей" для церкви ЧСВВ у м.Ужгород, мозаїчну вставку "Святий Кирило" для каплиці Кирила та Методія у Львові.

Окрім практичних студій, упродовж навчання студенти здобувають знання основ та оволодівають навичками наукової праці, що підсумовується написанням науково-дослідницької магістерської праці. Тематика магістерських наукових робіт охоплює проблеми історії, теорії та практики українського сакрального мистецтва, іконології та іконографії, теологічного аспекту українського іконопису, діяльності місцевих мистецьких осередків, творчості маловідомих або ж з різних причин забутих майстрів-іконописців тощо.

Дипломи з цієї спеціалізації отримали 58 осіб. Вони, здобувши професійні знання, виконавську практику та, що теж важливо, досягнувши суті релігійного мистецтва, трепетне ставлення до святинь минулого, будуть носіями тих високих сакральних ідеалів, котрими наповнені християнські чесноти.

Може скластися враження, що кафедра не має проблем. Вони традиційні, властиві й іншим спеціалізаціям ЛНАМ: брак матеріалів, аудиторних площ, звантажених студентів тощо. Кафедра зазнала непоправних кадрових втрат, серед них — несподівана смерть обдарованого художника-педагога М.Криstopчука.

Попри всі негаразди мусимо, з оптимізмом дивитися на перспективи, вишукувати добродійників, аби створювати належні умови для навчання, головне — таланти, здібних людей, котрі зможуть стати послідовниками видатних майстрів сакральної творчості. Досвід переконує, що здібна до малярства молодь не переводиться в нашого народу.

1. Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи. Матер. міжнар. наук. конф. — Львів, 4-5 травня, 1993.; *Бадяк В.* Колізії: шкідливі до печальної картини. — Львів: Свічадо. — 1994. — С. 164. Українське сакральне мистецтво // Молода Галичина. — 1993. — 17 серп.; 2. *Василік Р.* Засади вітчизняного церковного мистецтва та його відродження. Вип.7. — Львів, 1996; його ж. Сакральне мистецтво в системі освітньої діяльності Львівської академії мистецтв. Вип. 12. — Львів, 2001; його ж. Кафедра сакрального мистецтва Львівської національної академії мистецтв — 10 років // Є: архітектура, будівництво, інтер'єр, мистецтво. — Ч. 2. — 2002; 3. *Василік Р.* Теорія і практика сакрального мистецтва у вищій освіті України // Мистецька школа в системі національної освіти України. — Львів, 1999; *Василік Р., Скоп Л.* Особливості теми "Дейсіс" в українській іконографії // Навчальний посібник. — Львів: Брати Сиротинські і

№, 1999; 4. Скоп Л. Майстер ікони Богородиці з похвалою початку XVII ст. — Львів, 2004; 5. Кривавич Д., Овсійчук В., Черепанова С. Історія українського мистецтва. У 3-ох т. — Львів, Каменяр, 2003-2005; 6. Бадяк В. Незнищений ідеал. Українські Покрови Романа Василика // Образотворче мистецтво. — 2000. — Ч. 3-4; 7. Бадяк В. Ікона Пресвятої Богородиці Покрови Романа Василика// Патеріархат. За єдність церкви й народу. — 2000. — Ч. 12.

Annotation

Vasylyk R. Achievements and Perspectives of the Sacral Art Department. The paper informs about the objective circumstances of the foundation of the sacral art department, its creative and scientific activity during the ten years of its existence, about accomplishing of versatile work for churches in different cities in Ukraine and abroad as well as the appraisal of their aesthetic quality by numerous art experts.

Scientific and research work of the department is enlightened in many publications and scientific papers.

Fruitful collaboration with confessional structures, artists and art critics in Italy, France, Poland, Slovakia, Brazil and other countries is described as well.

Certain problems in the supply of the material and technical provision as well as insufficient financing of the department are stressed too.

Key words: sacral art, creative reserve, department, icon, temple, publication.